

УДК 338.439 (477)

АГРАРНИЙ ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Варченко О. М.¹, д.е.н., проф., проректорка з наукової та інноваційної діяльності
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

Крисанов Д. Ф.¹, д.е.н., проф., керівник Інституту економіки і бізнесу
<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

Герасименко І. О.¹, к.е.н., доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

Ткаченко К. В.¹, к.е.н., доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

Варченко О. О.¹, PhD, Економіка, асистентка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-3543-6926>

Тур О. В.², к.е.н., доц., доц. кафедри економіки праці та менеджменту
<https://orcid.org/0000-0001-7158-0100>

¹Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, Україна

²Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2025-24-25>

Предмет. Сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів зовнішньоекономічної діяльності продукцією АПК в умовах періодичних аграрних криз та у роки військової агресії рф. **Мета.** Розкрити тенденції в експорті продукції АПК в умовах аграрних криз і локальних спадів та російсько-української війни, посилення зовнішньої та внутрішньої турбулентності. **Методи.** Основою проведених досліджень були загальнонаукові та спеціальні методи досліджень: системного й ретроспективного аналізу – для встановлення особливостей реалізації торговельних потоків продукції АПК; формалізації, аналізу і синтезу – для оцінювання ролі різних груп товарів у забезпеченні потреб зарубіжних країн у продовольстві в умовах аграрних криз, локальних спадів та воєнного стану; порівняльного аналізу – при дослідженні напрямів експорту продукції АПК. **Результати.** Проаналізовані роль і місце України в експорті продовольчих товарів на світові ринки та розкрито ключові обставини зміни напрямів реалізації продукції АПК між ЄС та іншими країнами світу. Встановлено, що обсяги експорту товарів постійно зменшувалися, а продукції АПК – зростали, але із локальними спадами. З одного боку, це пов'язано із аграрними кризами 2009, 2015 й 2020 рр., з другого, – із завершенням формування національної системи технічного регулювання, сумісної з європейською, а з третього – із прийняттям Європейським Парламентом тимчасових заходів з лібералізації торгівлі українськими товарами. З урахуванням всіх факторів у 2024 р. було отримано другий за всю історію України результат експорту продукції АПК. Водночас зменшення експорту продукції АПК до інших країн світу (крім ЄС27) сприяло тому, що ЄС став ключовим імпортером українського продовольства. **Сфера застосування результатів.** Результати досліджень включають розкриття викликів і проблем, особливостей проведення і результатів експортної діяльності продукцією АПК в 2008-2024 рр. в умовах аграрних криз, довоєнного періоду і воєнного стану. Виявлені тенденції будуть враховані при формуванні стратегії експортної діяльності на перспективу.

Ключові слова: продукція АПК, експортний потенціал, лібералізація торгівлі

AGRICULTURAL EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Olha Varchenko¹, D-r of Sc., Economics, Professor, Vice-Rector for Scientific and Innovative Activities
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

Dmytro Krivsanov¹, D-r of Sc., Economics, Professor, Head of the Institute of Economics and Business
<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

Iryna Gerasymenko¹, PhD, Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

Kateryna Tkachenko¹. PhD. Economics. Associate Professor.
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

Olha Varchenko¹. PhD. Economics.
Assistant Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
<https://orcid.org/0000-0002-3543-6926>

Olesia Tur². PhD. Economics. Associate Professor.
Associate Professor of the Department of Labor Economics and Management
<https://orcid.org/0000-0001-7158-0100>

¹Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

²National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

Subject. A set of theoretical, methodological and applied aspects of foreign economic activity of agricultural and industrial complex products in conditions of periodic agrarian crises and during the years of military aggression of the Russian Federation. **Purpose.** To reveal trends in the export of agricultural and industrial complex products in conditions of agrarian crises and local recessions and the Russian-Ukrainian war, increasing external and internal turbulence. **Methods.** The basis of the conducted research was general scientific and special research methods: systemic and retrospective analysis – to establish the features of the implementation of trade flows of agricultural and industrial complex products; formalization, analysis and synthesis – to assess the role of various groups of goods in meeting the needs of foreign countries in food in conditions of agrarian crises, local recessions and martial law; comparative analysis – when studying the directions of export of agricultural and industrial complex products. **Results.** The role and place of Ukraine in the export of food products to world markets are analyzed and the key circumstances of the change in the directions of the implementation of agricultural and industrial complex products between the EU and other countries of the world are revealed. It was found that the volume of exports of goods was constantly decreasing, and the products of the agro-industrial complex were increasing, but with local declines. On the one hand, this is due to the agrarian crises of 2009, 2015 and 2020, on the other hand, with the completion of the formation of a national system of technical regulation compatible with the European one, and on the third hand, with the adoption by the European Parliament of temporary measures to liberalize trade in Ukrainian goods. Taking into account all factors, in 2024 the second result of the export of agro-industrial complex products in the entire history of Ukraine was obtained. At the same time, the decrease in the export of agro-industrial complex products to other countries of the world (except the EU27) contributed to the fact that the EU became a key importer of Ukrainian food. **Scope of results.** The research results include the disclosure of challenges and problems, features of the implementation and results of export activities of agro-industrial complex products in 2008–2024 in the conditions of agrarian crises, the pre-war period and martial law. The identified trends will be taken into account when forming a strategy for export activities for the future.

Key words: agricultural and industrial products, export potential, trade liberalization

Постановка проблеми. Тривалий час торговельні відносини з Європейським Союзом розвивалися на пострадянській системі технічного регулювання, яка починаючи з 1998 р. поетапно трансформувалася у систему безпечності, якості та екологічності товарів, включаючи харчову й аграрну продукцію, що повністю сумісна з вимогами міжнародних та європейських нормативних документів. Національна система технічного регулювання (або інфраструктура якості) та державний ринковий нагляд стосовно харчової продукції і продовольчої сировини були визнані еквівалентними аналогічним інфраструктурі якості й ринковому нагляду Європейського Союзу лише в 2020 р. І вже з 2020-их рр. вимоги до українських виробників готової продукції, а також до постачальників аграрної сировини і необхідних ресурсів була сумісна з європейськими нормами та вимогам.

Розвиток торговельних відносин з ЄС до початку повномасштабної російсько-української війни відбувався з різними, але відносно помірними підйомами і спадами. Зокрема, діапазон експорту продукції АПК до країн Європи становив у межах 24–33% (у середньому за 2008–2021 рр. понад 29%) від обсягу реалізації товарів на світових ринках 16–45% (у середньому за рік понад 35% від загального обсягу поставок товарів). Значну частку продукції АПК (молочної, м'ясної, рибної, кондитерської), у межах 11–18% щорічно по 2013 р. включно, було експортовано до рф. Але висунення у 2011–2013 рр. претензій до харчової продукції та проведення інспектування органами Росспоживнагляду та Россільгоспнагляду українських виробників мало своїм наслідком введення тимчасової

заборони на ввезення до рф молочних, м'ясних і кондитерських виробів. Процес зняття обмежень з підприємств тривав до року і навіть довше, а після треба було підтвердити відповідність Міждержавним стандартам безпечності та якості й отримати дозвіл (до кінця 2015 р. його мали 31 переробник) [1, с. 8-9]. З прямою агресією в 2014 р. на Україну експорт вітчизняної продукції АПК до рф різко скоротився (табл. 1).

Проблемами експорту продукції АПК на світові ринки займалося значне коло вчених-аграрників і економістів, зокрема Л. Данченко, В. Дем'янчук, М. Злидник, Т. Зубко, В. Івченко, І. Кириленко, Д. Крисанов, М. Пугачов, Ю. Лупенко, І. Федулова [1–7] та ін. Вони обґрунтували положення про те, що зовнішня торгівля вітчизняними продовольчими товарами і сировиною для їх виробництва надзвичайно помітно впливає на стан і тенденції розвитку світового продовольчого ринку та забезпечення населення повсякденними споживчими продуктами. Важливе місце у торгівлі продовольчими товарами та забезпеченні населення країн Європи, Азії та Африки продукцією АПК належить Україні: її виробництво уп'ятеро перевищує внутрішнє споживання. Вона традиційно відігравала важливу роль у забезпеченні постачання на світові ринки низки сільськогосподарських та продовольчих товарів. Зокрема, у 2021 р., тобто до початку повномасштабної війни, Україна була одним із провідних експортерів зернових у світі: експорт пшениці становив 20,1 млн тонн (п'яте місце у світі з часткою 8,9% за вартістю, а за фізичним обсягом – 10%), кукурудзи – 25,2 млн тонн (третє місце у світі з часткою 11,4% та за фізичною – 12,7%), ячменю – 8,5 млн тонн (третє місце у світі з часткою 11,8% та 12,9%). У загальному світовому експорті олій та жирів Україна, за підсумками 2021 р., була четвертим експортером у світі із часткою 4,7%. Експорт соняшникової олії з України оцінювався у 6,4 млрд дол. США і мав важливе значення з точки зору забезпечення надходження валютної виручки. Серед олійних культур ключове місце в аграрному експорті України посідало насіння соняшнику. Його виробництво в 2021/2022 м/р сягнуло 17,5 млн т. Щорічно Україна виробляє орієнтовно одну третину насіння соняшнику у світі та постачає на світові ринки соняшкову олію, на яку припадає більше половини світового експорту. Попри зростання вартісного обсягу експорту соняшникової олії на 20%, частка країни в 2021 р. зменшилася до 37,2% (за фізичним обсягом: частка – 41,7%). У 2021 р. Україна була дев'ятнадцятим експортером насіння соняшнику із часткою 0,8% (за фізичним обсягом: частка – 1,6%, тринадцяте місце), а також третім світовим експортером насіння ріпаку із часткою у світовому експорті 11,5% у вартісному вимірі (за фізичним обсягом: частка – орієнтовно 11,8%, третє місце). У 2021 р. Україна була сьомим експортером соєвих бобів із часткою 0,8% (за фізичним обсягом: частка – орієнтовно 0,7%, сьоме місце) [8, с. 7–11].

Три роки війни супроводжувалися тимчасовою окупацією п'ятої частини території та замінуванням 174 тис. км² [9, с. 9] (третьої) площі України, загальна вартість знищених активів аграрного сектору становлять 10,3 млрд дол. США та втрати, що включають недоотриманий дохід виробників сільськогосподарської продукції та збільшення собівартості продукції, склали 69,8 млрд дол. США (2024 р) [9, с. 4]. Посівна площа сільськогосподарських культур під урожай 2023 р., порівняно з 2021 р., скоротилася на 20,7 відсотка, пошкоджено зрошувані землі, фруктові сади і землі присадибних господарств, зазнало значних втрат поголів'я худоби [10]. Це надзвичайно потужно вплинуло на галузеву структуру вирощеної сировини та продуктів її переробки, товарну номенклатуру, масштаби вивозу та географію експорту продукції АПК. Отже на особливу увагу заслуговують зазначені зміни, а особливо щодо нашого найближчого споживача продовольчої продукції – країн-членів ЄС.

Матеріали та методи. Виконання даного наукового дослідження проводилося з використанням статистичних матеріалів Держстату України за 2008–2024 рр., що стосувалися зовнішньої торгівлі продукцією АПК згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД).

Особливу увагу приділено динамічним рядам харчових продуктів за вартісними показниками, на які вдалося накласти динаміку розгортання аграрних криз та акцентувати увагу на сумісності основних фаз їх розвитку (підйом, пік, спад, стагнація) з масштабами експорту продукції АПК за всі досліджувані роки, за винятком 2020-х років. Останнє пояснюється зменшенням посівних площ і скороченням валових зборів продукції землеробства, а також згоранням потенціалу тваринництва за основними параметрами: зменшенням поголів'я всіх видів тварин і птиці, а також кількості тваринницьких ферм і птахівничих комплексів та звуженням географії їх розміщення.

Результати та обговорення. Зовнішню торгівлю України доцільно аналізувати в динаміці, оскільки поступальний розвиток економіки супроводжується фінансово-економічними кризами, які значною мірою «відповідальні» за спад виробництва і зниження обсягів експорту товарів і послуг. Водночас розвиток аграрного сектора економіки також обтяжений періодичними спадами, але особливо це проявилось у 1990-ті роки, коли відбувався перехід національного господарства на ринкові методи господарювання. В аграрній сфері цей процес розтягнувся практично на десятиліття, а сам перехідний етап отримав назву трансформаційної кризи. Аграрний сектор дістав «самого дна»: у 1999 р., порівняно з 1990 р., індекс продукції сільського господарства становив 52,6%, харчової промисловості – 45,8%. Чисельність безробітних у сільській місцевості у 2000 р., визначеної за методологією МОП, становила 462,8 тис. осіб (рівень безробіття – 7,5%). І лише з початком 2000-их років з'явилися ознаки виходу агропродовольчого комплексу із трансформаційної кризи. Докризові обсяги виробництва у харчовій промисловості були досягнуті у 2005 р. – 102,4%, у сільському господарстві: 2018 р. – 99,2%, 2019 р. – 100,6% (1990 р. за 100%).

Після проходження «дна» трансформаційної кризи відбувалося поступове нарощування агропродовольчого виробництва, яке також гальмувалося періодичними спадами, рецесіями та супроводжувалося локальними підйомами. Зокрема, науковці виділяють у ХХІ столітті кілька аграрних криз, «пік» яких проходив у 2009, 2015 та 2020 рр., а подальше падіння виробництва було обумовлено російською агресією та введенням воєнного стану в Україні. Існує реальна залежність між виробництвом продовольчої сировини, обсягами перероблення та номенклатурою продукції і масштабами її експорту. І якщо до 2011 р. російська сторона українську продукцію приймала з незначними зауваженнями, то пізніше були створені штучні перешкоди, а з 2014 р., унаслідок агресії РФ на Україну, зменшення обсягів експорту в динаміці вимірювалося з 2 до 40 разів (табл. 1).

Що ж стосується торговельно-економічних відносин з країнами ЄС, то їх ретроспектива охоплює тривалий період часу, але цілеспрямовано велася робота по реформуванню системи технічного регулювання України згідно європейських норм і правил з 2014 р. – після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. У результаті оптимізації української інфраструктури якості до потреб аграрного сектора щодо забезпечення дотримання вимог безпечності та якості харчових продуктів і сировини вона повністю адаптована до зводу норм і правил ЄС у 2020 р., а підприємства харчової індустрії та господарства первинного виробництва продовжують рухатися по шляху інтеграції з внутрішнім продовольчим ринком Європи. На повістці денній підготовка Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (Угода АСАА) для промислової продукції і Плану повної адаптації українського законодавства у сфері технічного регулювання до європейського. За оптимістичними прогнозами ряду європейських і вітчизняних посадовців та аналітиків, Україні може знадобитися від 3 до 10 років для набуття повноправного членства в ЄС залежно від темпів проведення реформ щодо повного прийняття та запровадження усього зводу правил та норм ЄС (*acquis Communautaire*) [11, с. 24].

Таблиця 1

Динаміка експорту продукції АПК України до ЄС та рф за 2008-2024 рр.,* у млн. дол. США

Показники	2008	2009	2012	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Кризово-пікові періоди експорту продукції АПК	локальний пік	«дно кризи»	локальний пік	«дно кризи»	вихід з рецесії	тренд підйому	тренд підйому	локальний пік	стагнація	глобальний пік	тренд спаду	локальний спад	локальний пік
Експорт товарів, усього	66954,4	39702,9	68809,4	38127,1	36361,7	43264,7	47335,0	50060,3	49191,8	68089,3	44135,6	36182,9	41733,1
Експорт продукції АПК**	10824,7	9515,2	17880,9	14563,4	15282,2	17757,2	18612,5	22295,1	22179,4	27794,7	23390,0	22000,7	24683,3
- частка продукції АПК, %	16,2	24,0	26,0	38,2	42,0	41,0	39,3	44,5	45,1	40,7	53,0	60,8	59,1
Експорт продукції АПК до ЄС	3507,8	2250,7	5040,2	4155,7	4121,6	5648,8	6126,1	7478,7	6639,5	7824,6	12906,6	12498,1	12849,3
- частка експорту до ЄС, %	32,4	23,6	28,2	28,5	27,0	31,8	32,9	33,5	29,9	28,1	55,2	56,8	52,1
Експорт продукції АПК до рф	1916,0	1375,7	2006,8	276,5	93,0	102,3	92,2	64,0	69,0	49,0	н/д	н/д	н/д
- частка експорту до рф, %	17,7	14,5	11,2	1,9	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,2	н/д	н/д	н/д
Відношення динаміки експорту продукції АПК за напрямками (рф : ЄС), %	54,6	61,1	39,8	6,6	2,2	1,8	1,5	0,9	1,0	0,6	н/д	н/д	н/д
<i>Довідково: динаміка виробництва валової продукції сільського господарства і динаміка реалізації продукції харчової індустрії</i>													
Валова продукція сільського господарства - ціни 2010 р.	201,6	197,9	216,6 ¹	239,5	254,6	249,2	269,4	-	-	-	-	-	-
- в цінах 2016 р., млрд грн.	-	-	539,5 ¹	596,8	634,4	620,5	671,3	681,0	612,1	700,1	-	-	-
- в цінах 2021 р., млрд грн.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1344,3	1004,2	1115,5	н/д
- в% (1990 р.= 100%)	71,3	70,0	79,0	88,2	93,8	91,7	99,2	100,6	90,4	103,4	77,2	85,8	н/д
- до попереднього року, %	97,5	92,5	96,1	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	89,9	116,4	74,7 ²	111,1	н/л
- індекс цін реалізації продукції до попереднього року, %	н/д	н/д	н/д	166,0	107,6	111,8	104,4	86,6	153,6	116,7	100,2	86,6	н/д
Реалізовано продукції харчової індустрії, млрд грн.	110,3	123,2	245,9	304,5	381,4	451,1	504,3	530,5	571,8	679,7	595,9	731,1	608,9
- в% (1990 р. = 100%)	115,0	108,1	112,7	95,2	101,3	108,6	107,0	107,2	105,0	99,3	87,1	106,9	89,0
- до попереднього року, %	97,9	94,0	101,0	89,1	107,4	106,3	98,7	103,3	99,2	94,6	87,7	122,7	83,3

*Складено і розраховано за: Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2008-2024 рр. : https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2021_u.htm; Яценко О.М., Карасьова Н.А. Євро-підприємництво: перспективи та загрози реалізації потенціалу зони вільної торгівлі України з ЄС в аграрному секторі. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. Випуск 15.2017. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. С. 39; Нів'євський Олег. Рік під Російськими Контрсанкціями: Досвід ЄС та Уроки для України. : <https://voxukraine.org/rik-pid-rosiyskymy-kontrsanctsiyamy-ua/>.

**До рф у докризові роки (аграрна криза відбулася у 2015 р.) було експортовано продукції АПК у наступних обсягах: 2013 р. – 1942 млн дол. США (або 11,4% від загального обсягу експорту продукції АПК на суму 17038,8 млн дол. США); 2014 р. – 911,8 млн дол. США (або 5,5% від загального обсягу експорту продукції АПК на суму 16668,4 млн дол. США). Експорт продукції АПК у 2010 р. – 9849744,4 тис. дол. США (19,2%), у 2011 р. – 12732225,1 тис. дол. США (18,6%).

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

²Дані за 2022-2023 рік наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. Дані можуть бути уточнені

Наведені статистичні дані у табл. 1 дозволяють виділити три періоди у експорті продукції АПК: а) до 2015 р., тобто до початку практичної реалізації Угоди про асоціацію ЄС-Україна; б) 2015-2021 рр. – становлення і зміцнення торговельно-економічних відносин на новій основі, тобто українській інфраструктурі якості, що поступово завершувала процес реформування та відповідала європейським нормам і правилам стосовно безпечності та якості харчових продуктів і сировини для їх вироблення; в) з 2022 р. – асиметричний розвиток потужностей аграрного експортного потенціалу під впливом російської агресії та окупації частини території України (табл. 2).

Таблиця 2

Середньорічні узагальнюючі обсяги зовнішньої торгівлі України*, млрд дол. США

Назва операцій	2008-2014 рр.	2015-2021 рр.	2022-2024 рр.	%, в.п.
Експорт товарів	60,8	47,3	40,7	66,9
Експорт продукції АПК	8,7	16,6	23,7	272,4
- частка від експорту товарів, %	14,3	35,1	58,2	43,9
Експорт товарів (без продукції АПК)	52,1	30,7	17,0	32,6
Експорт продукції АПК до ЄС	3,6	6,0	12,7	352,8
- частка від експорту продукції АПК, %	41,4	36,1	53,6	12,2

*Складено і розраховано за: Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2008-2024 рр.
https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2021_u.htm.

Наведені в табл. 2 статистичні і розрахункові дані дозволяють зробити кілька важливих висновків, зокрема:

- експорт товарів у межах трьох етапів має чітку тенденцію до зменшення, причому на другому етапі (2015–2021 рр.) зниження становило 67,2% (-13,5 млрд дол. США, порівняно з першим етапом (2008–2014 рр.), і ще третина – на третьому (-6,6 млрд дол. США). На нашу думку, це свідчить про те, інші традиційні статті експорту (металопрокат, деревина і вироби з деревини, мінеральні і хімічні продукти, машини та обладнання та ін.) унаслідок головним чином зменшення виробництва, а також посилення конкуренції на зовнішніх ринках скоротили вивіз товарів за кордон утричі (з 52,1 млрд дол. США до 17,0 млрд дол. США);

- експорт продукції АПК на третьому етапі (2022–2024 рр.), порівняно з першим, збільшився у 2,7 рази (на 15 млрд дол. США), а його частка зросла майже на 44 вп. Водночас відбулося якісне зрушення – частка продукції АПК вперше за всю новітню історію (в умовах незалежної України) перевищила половину від товарної номенклатури експорту, тобто кількісне зростання доповнилося відносним і це дозволило зайняти харчовим продуктам і сировині домінуюче положення у структурі товарного експорту;

- експорт продукції АПК до країн Європейського Союзу збільшився у 3,5 рази (до 12,7 млрд дол. США), а в структурі експорту у третьому періоді продовольство перевищило половину від усього обсягу. Отже ЄС став ключовим імпортером продовольства серед усіх закордонних споживачів. Приріст експорту продукції АПК у третьому періоді, порівняно з другим, становив 7,1 млрд дол. США, а до ЄС – 6,7 млрд дол. США, тобто 94,4% приросту відбулося за участю європейських споживачів;

- експорт продукції АПК до інших країн (за винятком ЄС27) збільшився у третьому періоді, порівняно з першим, більш як удвічі (з 5,1 млрд дол. до 11,0 млрд дол. США). Інші країни постали за ЄС в обсягах торгівлі: у третьому періоді Співтовариство ввезло з України 12,7 млрд дол. США продовольства. Таким чином продовольчий комплекс України поступово, але все ширше і глибше інтегрується до внутрішнього ринку ЄС.

Основним фактором цього визначного явища, на нашу думку, стала гармонізація національної системи технічного регулювання з європейською системою безпечності харчових продуктів і сировини для їх виготовлення. А логічним продовженням гармонізації національної і європейської систем технічного регулювання (ТР) стало помітне розширення кола вітчизняних підприємств, які отримали право експорту до ЄС.

За даними Держпродспоживслужби України, станом на 30.11.2022 право експорту своєї продукції на територію Європейського Союзу мають 417 українських підприємства – виробників продукції тваринного походження (184 підприємства - виробники продукції для споживання людиною, 233 – підприємств-виробників нехарчової продукції). Серед українських підприємств, що мають право експорту до ЄС продукції для споживання людиною: 39 виробників молока та молочної продукції; 5 виробників м'яса птиці; 2 виробники продуктів з м'яса птиці; 32 виробники рибопродуктів; 5 виробників яєць та яєчної продукції; 72 виробники меду; 1 виробник харчового колагену; 1 виробник кишкової сировини; 27 виробників равликів. Серед українських підприємств, що мають право експорту до ЄС нехарчової продукції: 49 виробників казеїну технічного; 67 виробників пухо-перової сировини; 46 виробників шкірсировини; 22 виробники кормів для непродуктивних тварин; 32 виробників субпродуктів нехарчових; 3 технічної сировини; 4 мисливських трофеїв; 9 добрив органічних; 1 виробник племінного матеріалу. В процесі відкриття знаходяться ринки: яловичина, свинина, готові м'ясні продукти, інкубаційні яйця, жива риба, креветки, рапани, інші молюски, насіння олійних і буряків [11, с. 31–32]. Зазначимо, що облік операторів ринку в переліку ЄС є динамічним процесом, і підприємства можуть додаватися або виключатися залежно від відповідності вимогам. Постійно прикладаються зусилля над розширенням ринків і вже почали роботу по 31 новому ринку, на які українські підприємства хочуть експортувати. Наразі (березень 2025 р.) Україна має право на експорт аграрної продукції за 364 торговельними напрямками і цього року вдасться відкрити не менше ринків, ніж у минулому році.

Отже, інші країни (крім ЄС27) помітно зменшили з 15,1–19,5 млрд дол. США у довоєнні 2019–2021 рр. до 9,5–11,8 млрд дол. США (тобто, більш ніж у півтора рази) у воєнні 2022–2024 рр. (табл. 3) імпорт продовольства з України. Зменшення експорту продукції АПК відбулося за рахунок скорочення вивозу продовольства до країн Азії у 1,6 рази (до 3,5 млрд дол. США), удвічі – Африки (до 1,6 млрд дол. США) та СНД (менше 0,8 млрд дол. США), більш як удвічі – до Австралії і Океанії (до 14 млн дол. США). Це стало результатом фізичного обмеження експорту через морські порти України унаслідок блокування морського шляху російськими військами. Зрозуміло, що в останні роки два роки, порівняно з першим роком війни, певні зміни в обсягах експорту продукції АПК до інших країн (крім ЄС27) відбувалися, але вони не мали принципового характеру – основні напрями імпорту продовольства з України повністю збереглися.

Таблиця 3

Географія експорту продукції АПК України до зарубіжних країн*, млн дол. США

Континенти, субконтиненти і об'єднання країн	2019	2020	2021	2022	2023	2024	(2024) 2022 : 2019 =%
Всього	22146	22200	27210	23541	22001	24683	(111,5) 106,3
ЄС27	7035	6145	7674	13002	12498	12849	(182,6) 184,8
Близький Схід	3895	3543	4935	3907			100,3
Східна Азія	2361	4011	4719	2150			91,1
Південна Азія	2038	2183	2889	1035			50,8
Південно-Східна Азія	1169	1174	1205	316			27,0
Африка	3294	2924	3658	1617			49,1
СНД	1433	1299	1368	781			54,5
Європа – крім ЄС27	564	639	861	457			81,0
Північна Америка	172	135	239	209			121,5
Південна Америка	58	53	50	16			27,6
Австралія і Океанія	32	31	35	14			43,8
Інші	96	62	78	36			37,5

*Систематизовано по: [11, с. 32]

Доречно з'ясувати як змінювалася номенклатура і обсяги експорту продукції АПК, яка поступала на європейський ринок у воєнний період та ще й в 1,7 рази більше, ніж у довоєнному 2021 р. Це відчутно вплинуло на зрушення в географії експорту та обсягах імпорту продукції АПК і було пов'язано зі змінами у законодавстві на період війни. 23.06.2022 Україна отримала статус Кандидата в члени ЄС, але при цьому спеціальних вимог у сфері сільського господарства, фітосанітарної та ветеринарної сфери при реалізації/збереження даного Статусу до України для цих секторів не висунуто. Отже, для адаптації сільськогосподарських та агропродовольчих виробників мінімальною нормою є втілення регламентів та дотримання вимог до процесу виробництва, продукції та торгівлі, походження товарів, ветеринарної та фітосанітарної сфери, визначених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 21.03/27.06.2014 [11, с. 31].

Зрушення в структурі товарної продукції АПК, яка експортується по двох узагальнюючих напрямках: в ЄС та в інші країни світу (крім ЄС27), особливо чітко проявляються на зламі 2021/2022 рр. Тому є потреба провести ґрунтовний аналіз на вказаному зламі та продовжити його на наступні роки (табл. 4 та 5).

Розділ 1 (коди товарів 01-05). *Живі тварини; продукти тваринного походження.* У 2021 р. було експортовано до інших країн світу (ІКС) 949,4 (1345,2–395,8) млн дол. США продукції, у 2022 р. – 812,5 млн дол., тобто мало зменшення на 136,9 млн дол. І далі в 2023 і 2024 рр. відповідно експортовано 703,3 млн дол. США (зменшення порівняно з попереднім роком 109,2 млн дол.) та 915,0 млн дол. США (збільшення порівняно з попереднім роком 211,7 млн дол.). Добитись приросту на 30% вдалося головним чином за рахунок таких товарів: 02 м'ясо та їстівні субпродукти (180 млн дол.), а також 04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед (23 млн дол.) та деякі інші, але в незначних обсягах. Загалом же за три роки (2024 р. порівняно 2021 р.) *приріст експорту продукції АПК по розділу 1 становив 298,3 млн дол. США, з нього тільки на ЄС збільшився на 332,7 млн дол. продукції АПК, а отже на ІКС зменшився на 34,4 млн дол.*

Розділ 2 (коди товарів 06-14). *Продукти рослинного походження.* У 2021 р. було експортовано до інших країн світу (ІКС) 11702,3 (15538,0–3835,7) млн дол. США продукції АПК; у 2022 р. відповідно 5489,3 (13472,7–7983,4) млн дол.; у 2023 р. – 4813,7 (11716,7–6903,0) млн дол. США; у 2024 р. – 6757,5 (13527,6–6770,1) млн дол. Отже відбулося зменшення експорту за три роки до ІКС на 57,7% – на 4944,8 млн дол. США продукції АПК. Основну роль у цьому *переспрямуванні товарних потоків із ІКС до ЄС* відіграли такі товари: 10 зернові культури – на 2888,0 млн дол., 12 насіння і плоди олійних рослин – на 929,4 млн дол. та інші продукти невеликих обсягах.

Розділ 3 (код товару 15). *Жири та олії тваринного або рослинного походження.* У 2021 р. було експортовано до ІКС 4674,6 (7037,2–2362,6) млн дол. США продукції АПК; у 2022 р. відповідно 890,4 (5948,6–3057,7) млн дол.; у 2023 р. – 2667,6 (5649,1–2981,5) млн дол.; у 2024 р. – 2381,6 (5756,4–3374,8) млн дол. США. Отже експорт до ІКС код товару 15 зменшився практично вдвічі за увесь трьохрічний період.

Розділ 4 (коди товарів 16-24). *Готові харчові продукти.* У 2021 р. було експортовано до ІКС 2708,5 (3788,5 – 1080,0) млн дол. США продукції АПК; у 2022 р. відповідно 1290,6 (2496,9–1206,3) млн дол.; у 2023 р. – 1318,9 (3271,7–1953,7) млн дол.; у 2024 р. – 1779,8 (3755,7 – 1975,9) млн дол. США. Отже за три роки зменшення експорту готових харчових продуктів до ІКС в середньому за рік становило 46% (1246,3 млн дол.). Відповідно збільшення експорту до країн ЄС становило від 12% до 83%. Найліпше сприяли *збільшенню поставок продовольства в ЄС і, відповідно, зменшенню в ІКС*, наступні товари: 17 цукор і кондитерські вироби з цукру – 206,7 млн дол. США, 18 какао та продукти з нього – 50,9 млн дол., 20 продукти переробки овочів – 146,5 млн дол., 22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет – 58,7 млн дол., 23 залишки і відходи харчової промисловості – 342,8 млн дол. США продукції АПК. Водночас намітилась тенденція зменшення експорту код товару 24 тютюн і промислові заміники тютюну – майже усемеро.

Таблиця 4

Динаміка експорту продукції АПК країни за 2020-2024 рр.*, тис. дол. США

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	2020	2021	2022	2023	2024	2024: 2020=%	У% до загального обсягу		Гр.9 - гр.8= в.п.
							2020	2024	
Усього	49191824,5	68072328,8	44135592,5	36182902,9	41733116,1	84,8	100,0	100,0	0,0
у тому числі продукція АПК	22179352,6	27708932,3	23389959,3	22000685,1	24683307,9	111,3	45,0875	59,1456	14,0581
з неї:									
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1188164,7	1345194,8	1471818,7	1363232,6	1643521,5	138,3	2,4	3,9	1,5
01 живі тварини	51506,9	40878,5	38828,8	30593,7	38138,2	74,0	0,1	0,1	0,0
02 м'ясо та їстівні субпродукти	652106,9	845553,4	923757,5	892295,2	1052793,3	157,3	1,3	2,5	1,2
03 риба і ракоподібні	42204,0	57194,7	42356,3	23788,8	46819,3	110,9	0,1	0,1	0,0
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	426541,7	378473,9	452080,0	403527,6	489313,2	114,7	0,9	1,2	0,3
05 інші продукти тваринного походження	15805,2	23094,4	14796,1	13027,3	16457,5	104,1	0,0	0,0	0,0
II. Продукти рослинного походження	11883238,0	15538028,4	13472682,9	11716693,9	13527637,7	113,8	24,2	32,4	8,2
06 живі дерева та інші рослини	5742,6	8142,6	4962,6	3971,0	3733,6	65,0	0,0	0,0	0,0
07 овочі	168147,4	196607,0	102670,7	113535,2	162163,2	96,4	0,3	0,4	0,1
08 їстівні плоди та горіхи	238390,2	368197,5	312964,2	256688,1	361456,7	151,6	0,5	0,9	0,4
09 кава, чай	15011,2	15900,9	10973,7	11237,4	19944,1	132,9	0,0	0,0	0,0
10 зернові культури	9410668,9	12343846,1	9108153,5	8306665,9	9418264,5	100,1	19,1	22,6	3,5
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	154490,8	148284,1	139391,2	157392,9	133662,2	86,5	0,3	0,3	0,0
12 насіння і плоди олійних рослин	1842430,9	2435156,5	3757692,3	2819494,1	3393753,7	184,2	3,7	8,1	4,4
13 шелак природний	944,1	3606,9	2379,3	2186,6	1676,5	177,5	0,0	0,0	0,0
14 рослинні матеріали для виготовлення	47412,0	18286,7	33495,4	45522,7	32983,2	69,6	0,1	0,1	0,0
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	5746921,7	7037234,2	5948570,7	5649063,6	5756425,8	100,2	11,7	13,8	2,1
IV. Готові харчові продукти	3361028,2	3788474,9	2496887,0	3271695,0	3755722,9	111,7	6,8	9,0	2,2
16 продукти з м'яса, риби	22575,2	28873,7	30832,4	42592,5	69813,2	309,2	0,0	0,2	0,2

17 цукор і кондитерські вироби з цукру	250271,4	246532,8	299573,9	596351,5	651650,9	260,4	0,5	1,6	1,1
18 какао та продукти з нього	201366,2	224012,2	147028,9	194883,3	272457,6	135,3	0,4	0,7	0,3
19 готові продукти із зерна	313078,7	414598,7	251789,3	314370,8	374524,1	119,6	0,6	0,9	0,3
20 продукти переробки овочів	172633,0	200567,8	222609,7	199497,1	317594,9	184,0	0,4	0,8	0,4
21 різні харчові продукти	159571,2	177288,9	119685,4	157235,8	174659,0	109,5	0,3	0,4	0,1
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	223689,3	310449,2	204708,1	283012,9	312270,1	139,6	0,5	0,7	0,2
23 залишки і відходи харчової промисловості	1576498,0	1733138,6	1081829,2	1397472,4	1481089,4	93,9	3,2	3,5	0,3
24 тютюн і промислові замінники тютюну	441345,2	453013,0	138830,3	86278,7	101663,7	23,0	0,9	0,2	-0,7
Частка продукції АПК в усьому обсязі імпорту, %	45,0875	40,7051	52,9957	60,8041	59,1456	-	45,0875	59,1456	14,0581
За базу 2020 р., продукція АПК, %	100	124,9	105,5	99,2	111,3	-	-	-	11,3
Від попереднього року, %	100	124,9	84,4	94,1	112,2	-	-	-	12,2

*Складено розраховано за: Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2020-2024 рр.

https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html.

Таблиця 5

Товарна структура продукції АПК України, яка експортується до ЄС, за 2020-2024 рр.*, тис. дол. США

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	2020	2021	2022	2023	2024	2024 до 2020=%; +, -, в.п.	У% до загального обсягу		Гр.9 - гр.8 = вп
							2020	2024	
Усього товарів	49191824,5	68072328,8	44135592,5	36182902,9	41733116,1	84,8	100,0	100,0	0,0
- лише до ЄС	18604909,9	26792969,3	27890709,3	23392076,3	24830921,3	133,5	37,8	59,5	21,7
-%	37,8	39,4	63,2	64,6	59,5	21,7	37,8	59,5	21,7
У тому числі продукція АПК	22179352,6	27708932,3	23389959,3	22000685,1	24683307,9	111,3	45,0875	59,1456	14,0581
- лише до ЄС	6515470,8	7674012,1	12906600,8	12498139,9	12849282,5	197,2	29,4	52,1	22,7
-%	29,4	27,7	55,2	56,8	52,1	22,7	29,4	52,1	22,7
з неї:									
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	304072,1	395786,6	659280,3	659947,0	728483,0	239,6	1,6	2,9	1,3
01 живі тварини	1669,2	800,1	897,2	652,5	599,6	35,9	0,0	0,0	0,0
02 м'ясо та їстівні субпродукти	128462,7	198139,0	361978,9	407273,1	390310,5	303,8	0,7	1,6	0,9

03 риба і ракоподібні	25894,7	35547,0	21988,7	15421,2	35726,7	137,8	0,1	0,1	0,0
04 молоко та молочні продукти, яйця птахів; натуральний мед	140167,5	149420,1	262540,9	227045,9	290434,2	207,1	0,8	1,2	0,4
05 інші продукти тваринного походження	7878,1	11880,5	11874,6	9554,3	11412,0	144,9	0,0	0,0	0,0
II. Продукти рослинного походження	3369306,5	3835689,3	7983386,8	6903004,3	6770139,8	200,9	18,1	27,3	9,2
06 живі дерева та інші рослини	2116,2	4968,9	3332,9	2726,8	1617,7	76,4	0,0	0,0	0,0
07 овочі	80266,5	60130,7	40085,1	42957,6	51685,0	64,4	0,4	0,2	-0,2
08 їстівні плоди та горіхи	184431,8	310041,4	262152,0	198351,4	295066,9	160,0	1,0	1,2	0,2
09 кава, чай	3704,1	4366,8	4676,8	5040,1	7217,4	194,8	0,0	0,0	0,0
10 зернові культури	1780410,0	1934847,6	4672186,8	4575367,5	3917786,7	220,0	9,6	15,8	6,2
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	19177,3	22313,4	59481,8	89539,7	54869,4	286,1	0,1	0,2	0,1
12 насіння і плоди олійних рослин	1254246,4	1479166,9	2906638,4	1942759,7	2408633,9	192,0	6,7	9,7	3,0
13 шелак природний	262,3	2202,3	1662,7	902,3	975,9	372,5	0,0	0,0	0,0
14 рослинні матеріали для виготовлення	44692,0	17651,3	33170,3	45359,1	32286,9	72,2	0,2	0,1	-0,1
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	1845670,4	2362555,5	3057682,4	2981515,5	3374789,3	182,8	9,9	13,6	3,7
IV. Готові харчові продукти	996421,8	1079980,7	1206251,3	1953673,1	1975870,4	198,3	5,4	8,0	2,6
16 продукти з м'яса, риби	4614,0	7766,9	15433,0	12047,6	16094,0	348,8	0,0	0,1	0,1
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	90712,8	95777,9	212430,2	487084,3	302513,1	333,5	0,5	1,2	0,7
18 какао та продукти з нього	76345,8	76101,5	61977,6	93457,1	126980,8	166,3	0,4	0,5	0,1
19 готові продукти із зерна	119443,3	141241,6	110072,6	171403,3	202055,3	169,2	0,6	0,8	0,2
20 продукти переробки овочів	101809,8	88043,7	114518,3	115651,0	234453,2	230,2	0,5	0,9	0,4
21 різні харчові продукти	62543,5	68518,0	55637,0	85695,1	96096,3	153,5	0,3	0,4	0,1
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	67423,7	122096,5	113420,7	180410,4	180813,3	268,2	0,4	0,7	0,3
23 залишки і відходи харчової промисловості	467490,8	472919,4	513961,3	800915,3	815703,4	174,5	2,5	3,3	0,8
24 тютюн і промислові замінники тютюну	6038,0	7515,2	8800,6	7009,1	1161,1	19,2	0,0	0,0	0,0

*Складено розраховано за: Товарна структура зовнішньої торгівлі з країнами ЄС у 2020-2024 рр.

https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tsztt_ES/tsztt_ES_u/arh_tsztt_es_2024_u.html

Загалом же по усіх групах продукції АПК (коди товарів 01-24) у 2021 р. було експортовано до ІКС 20034,9 (27708,9–7674,0) млн дол. США продукції АПК; у 2022 р. відповідно 10483,4 (23390,0–12906,6) млн дол.; у 2023 р. – 9502,6 (22000,7–12498,1) млн дол.; у 2024 р. – 11834,0 (24683,3–12849,3) млн дол. У середньому за рік у 2022–2024 рр. експорт продукції АПК до ІКС становив 10606,7 млн дол. США (тобто 52,94% від показника 2021 р. – 20034,9 млн дол. США). Це означає, що ІКС за обсягами імпорту вітчизняної продукції АПК пересунулась на друге місце за ЄС, а саме: Близький Схід, Азія, Африка, СНД та ін. Водночас за досліджуваний період у середньому за рік у 2022–2024 рр. експорт продукції АПК до Європейського Союзу становив 12751,3 млн дол. США (тобто 166,16% від показника 2021 р. – 7674,0 млн дол.).

Якщо співвідношення експорту продукції АПК ЄС : ІКС у 2021 р. (рік реалізації найвищих обсягів продукції АПК на міжнародних ринках – 27708,9 млн дол. США) становило 7674,0 : 20034,9 (1 : 2,611) млн дол., то у 2022–2024 рр. – 12751,3 : 10606,7 (1 : 0,832) млн дол. США, тобто відносно частка ІКС зменшилася у 3,144 рази, кількісно (за обсягами) – скоротилася у 1,889 рази. Отже, ЄС зайняв домінуюче положення у імпорті продукції АПК з України на світовому продовольчому ринку, серед інших регіонів світу.

Експорт продукції АПК у 2024 р., незважаючи на триваючу повномасштабну війну та гостру необхідність реалізації повсякденних і перспективних задач повоєнного відновлення й розбудови країни, був другим результатом у новітній історії України: 2021 р. – 27794,7 млн дол. США (глобальний пік) і 2024 р. – 24683,3 млн дол. США (88,8% від глобального піку). Сектор АПК створив 20% ВВП України, а 59% валютного виторгу у 2024 р. надійшло від аграріїв. Згідно повідомлення прес-служби Апарату Верховної Ради України [12], минулого року країна експортувала 78,3 млн тонн аграрної продукції (всієї товарної зріс на 30,8% – до 131,18 млн тонн). Середня вартість тонни аграрної продукції склала лише 315 дол. США. У Польщі цей показник – 1560 дол., а в Італії – 2670 дол. США, тобто різниця в п'ять і вісім разів менше відповідно. Це і є ключова проблема для нас. Вперше в умовах повномасштабної агресії РФ на території України вдалося збільшити обсяги поставок агропродукції. Значною мірою цьому сприяла стабільна робота власного контрольованого морського коридору, через який експортовано близько 60 млн тонн товарів сільського господарства.

Найбільша частка експорту 2024 р. припадає на соняшникову олію – 21%. Її експортовано майже 6 млн тонн на 5,1 млрд дол. США. На другому місці кукурудза – 21%, якої експортували 29,6 млн тонн на 5 млрд дол. На третьому місці пшениця – 15%, це 20,6 млн тонн на 3,7 млрд дол. Серед лідерів також ріпак – 7% (3,8 млн тонн на 1,8 млрд дол.), соя – 5% (3,4 млн тонн на 1,3 млрд дол.), макуха і залишки, одержані під час добування рослинних жирів і олій – 4% (4,7 млн тонн на 1 млрд дол.). Частка м'яса та їстівної продукції свійської птиці склала 4%. Цих продуктів експортували 447 тис. тонн на 958 млн дол. США. Також ячмінь (3,3 млн тонн на 557 млн дол.) та цукор (746 тис. тонн на 418 млн дол. США) – по 2%.

Водночас у 2025 р. [13] можна очікувати складні умови для здійснення зовнішньої торгівлі та високих ризиків для галузевого бізнесу. Це пов'язано, в першу чергу, з можливою зміною правил для України на ринку ЄС – умов пільгової торгівлі для України. Так, в ЄС наразі ведуться технічні перемовини щодо нових умов пільгової торгівлі для України. Європейська Комісія нібито не планує продовжувати після 05.06.2025 особливий пільговий режим торгівлі з Україною, що було введено у 2022 р. для підтримки української економіки. Також не йдеться про повернення до режиму торгівлі, який існував до повномасштабного вторгнення. Серед варіантів розглядається домовленість у межах Поглибленої і Всеохоплюючої зони вільної торгівлі (DCFTA), яка могла б передбачати встановлення квот на окремі види агропродукції й додаткові запобіжники. Це могло б посприяти ґрунтовнішій інтеграції України до єдиного ринку ЄС.

За інформацією єврокомісара з сільського господарства (січень 2025 р.), більшість міністрів агросектора висловлюються за значно стабільнішу угоду DCFTA, ніж продовження діючого режиму. Перевагу віддають тому, щоб рухатись у напрямку DCFTA, де будуть визначені нові обсяги експорту та імпорту. Також зазначається, що Європейська комісія вже розпочала переговори з Україною щодо цього питання, але наразі лише на технічному рівні. Основні ж перемовини можуть розпочатись найближчим часом. Водночас, оскільки будуть встановлені квоти на певні групи товарів до ЄС, то українські виробники переорієнтовуються на країни Африки, Близького Сходу і Китай. Отже бізнес буде виходити на інші нові ринки продукції АПК.

Висновки. До початку російського повномасштабного вторгнення Україна мала розвинуті економічні зв'язки з ЄС. Але унаслідок логістичних обмежень, зумовлених перекриттям морського коридору, по якому перевозилося до 95% продукції АПК, було спровоковане стрімке поглиблення орієнтації України на сусідні європейські країни: Польщу, Румунію, Угорщину, Словаччину, Болгарію. Унаслідок різкого обмеження експорту сільськогосподарської та харчової продукції через українські порти відбулася структурна переорієнтація експорту вітчизняної продукції – домінуючу роль зайняли експорт продовольчих товарів, а в основних напрямках експорту продукції АПК у період воєнного стану в Україні – лідируючу роль зайняв Європейський Союз (більше половини).

Проаналізовано роль аграрних криз, а також особливості міжкризових періодів щодо обсягів виробництва та спадів у заготівлі аграрної продукції, які здійснювали потужний вплив на масштаби експорту, ідентифіковано причини і наслідки значних коливань у обсягах вивозу продукції АПК. Для подолання спаду у виробництві аграрної продукції необхідно активізувати практичну реалізацію Програм негайного і довгострокового відновлення сільськогосподарського виробництва та забезпечити розмінування третини території України, хоча фактична площа може бути меншою.

Враховуючи те, що після 05.06.2025 будуть анульовані заходи по лібералізації торгівлі українськими товарами, доцільно започаткувати перемовини з Європейською Комісією щодо розроблення нового варіанту поліпшення доступу на ринок ЄС найбільш чутливої продукції АПК, зокрема м'яса свійської птиці і продуктів його переробки, яєць та альбумінів (сухий яєчний білок), цукру, меду, зернових культур і продуктів їх переробки та ін.

Бібліографія

1. Крисанов Д. Ф. (2014). Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та Митного союзу для агропродовольчої сфери: напрямки їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності. *Економіст*. №2. С. 4–10.
2. Пугачов М.І. (2019). Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. *Економіка АПК*. №3. С. 6-13. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903006>
3. Кириленко І. Г., Івченко В. Є., Лем'януць В. В. (2018). Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництво продовольства в Україні. *Економіка АПК*. № 9. С. 34–45.
4. Лупенко Ю. О. (2015). Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / Ю. О. Лупенко та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ». 320 с.
5. Зубко Т., Ланченко Л. (2023). Євроінтеграція: виклики для зовнішньої торгівлі. *Зовнішня торгівля, економіка, фінанси, право*. №3. С. 4–13. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)01](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)01).
6. Федулова І. (2024). Зовнішня торгівля України продукцією АПК. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Економічні науки*. № 4. С. 86–107. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(135\)06](https://doi.org/10.31617/3.2024(135)06).
7. Злидник М. (2020). Методика оцінювання експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. *Навковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. Випуск 39. С. 23–27. 10.32999/ksu2307-8030/2020-39-4.
8. Агресія РФ проти України як загроза глобальній продовольчій безпеці: аналіт. доп. (2024)/ [Бобровицький А., Борділовська О., Колосова В., Ус І., Широкий Г.]; за заг. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД. 80 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.10>.
9. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. (2024). (Центр досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки KSE Agrocenter; Світовий Банк). 33 с. https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf.

10. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. (2024). СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1163-р. Офіційний вісник України. №108.

11. Інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС в умовах війни: виклики та можливості. (2023). Київ: ГО «Український центр європейської політики»; Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. 64 с.

12. У 2024 році аграрна продукція склала 59% в загальному експорті (2025). Комітет з питань аграрної та земельної політики. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/257211.html.

13. Експортні досягнення України та прогноз правил гри на ринку ЄС (2025). Комітет з питань аграрної та земельної політики. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/258224.html.

References

1. Krysanov, D. F. (2014). Systemy tekhnichnoho rehuliuвання Yevropeiskoho Soiuzu, Ukrainy ta Mytnoho soiuzu dlia ahroprodovolchoi sfery: napriamy vikh zblyzhennia, mozhlyvosti zvuzhennia nevidpovidnosti ta zmenshennia asymetrychnosti. [Technical regulation systems of the European Union, Ukraine and the Customs Union for the agri-food sector: directions of their convergence, possibilities of narrowing discrepancies and reducing asymmetry] Ekonomist. [Economist]. №2. P. 4–10. [in Ukrainian].

2. Puhachov, M. I. (2019). Rozvytok zovnishnoi torhivli ahroprodovolchymy tovaramy. [Development of foreign trade in agri-food products]. Ekonomika APK. [Economics of the Agricultural Industry]. №3. P. 6–13. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903006> [in Ukrainian].

3. Kyrylenko, I. H., Ivchenko, V. Ye., Dem'ianchuk, V. V. (2018). Osnovni tendentsii rozvytku svitovoho prodovolchoho rynku ta vyrobnytstvo prodovolstva v Ukraini. [Main trends in the development of the world food market and food production in Ukraine]. Ekonomika APK. [Economics of the Agricultural Industry]. № 9. 34–45. [in Ukrainian].

4. Lupenko, Yu. O. (2015). Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva : monohrafiia [Formation of global and regional markets for agricultural raw materials and food: monograph] / Yu. O. Lupenko ta in. Kyiv: NNTs «IAE». 320 p. [in Ukrainian].

5. Zubko, T., Danchenko, L. (2023). Yevrointehratsiia: vyklyky dlia zovnishnoi torhivli. [European integration: challenges for foreign trade]. Zovnishnia torhivlia, ekonomika, finansy, pravo. [Foreign trade, economics, finance, law]. № 3. P. 4–13. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)01](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)01). [in Ukrainian].

6. Fedulova I. (2024). Zovnishnia torhivlia Ukrainy produktsiiei APK. [Foreign trade of Ukraine in agricultural products]. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. Seriia. Ekonomichni nauky. [Foreign trade: economics, finance, law. Series. Economic sciences]. № 4. P. 86–107. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(135\)06](https://doi.org/10.31617/3.2024(135)06). [in Ukrainian].

7. Zlydnyk, M. (2020). Metodyka otsiniuvannia eksportnoho potentsialu vitchyznianskykh vyrobnykiv silskohospodarskoi produktsii. [Methodology for assessing the export potential of domestic agricultural producers]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: ekonomichni nauky. Vypusk 39. [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences. Issue 39]. P. 23–27. <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-39-4>. [in Ukrainian].

8. Ahresiiia RF proty Ukrainy yak zahroza hlobalnii prodovolchii bezpetsi: analit. dop. [Aggression of the Russian Federation against Ukraine as a threat to global food security: analytical supplement]. (2024)/ [Bobrovyskyi A., Bordilovska O., Kolosova V., Us I., Shyrokyi H.]; za zah. red. M. Palamarchuka. Kyiv: NISD. [Kyiv: NISD]. 80 p. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.10>. [in Ukrainian].

9. Neiter Roman, Zoria Serhii, Muliar Oleksandr. Zbytky, vtraty ta potreby silskoho hospodarstva cherez povnomasshtabne vtorhennia. [Damages, losses and needs of agriculture due to a full-scale invasion]. (2024). (Tsentr doslidzhen prodovolstva ta zemlekorystuvannia Kyivskoi shkoly ekonomiky KSE Agrocenter; Svitolvi Bank) [Center for Food and Land Use Research of the Kyiv School of Economics KSE Agrocenter; World Bank]. 33 p. https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf. [in Ukrainian].

10. Stratehiia rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku. [Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the Period Until 2030]. (2024). SKhVALENO rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid [APPROVED by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated]. 15.11.2024 № 1163-r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy [Official Gazette of Ukraine]. №108. [in Ukrainian].

11. Intehratsiia Ukrainy do vnutrishnoho rynku YeS v umovakh viiny: vyklyky ta mozhlyvosti. [Integration of Ukraine into the EU Internal Market in Conditions of War: Challenges and Opportunities]. (2023). Kyiv: HO «Ukrainskyi tsentr yevropeyskoi polityky»; Predstavnytstvo Fondu Konrada Adenauera v Ukraini. [Kyiv: NGO "Ukrainian Center for European Policy"; Konrad Adenauer Foundation Representative Office in Ukraine]. 64 p. [in Ukrainian].

12. У 2024 році аграрна продукція склала 59% в загальному експорті. [In 2024, agricultural products accounted for 59% of total exports]. (2025). Комітет з питань аграрної та земельної політики. [Committee on Agrarian and Land Policy]. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/257211.html. [in Ukrainian].

13. Експортні досягнення України та прогноз правил гри на ринку YeS. [Export achievements of Ukraine and forecast of the rules of the game on the EU market]. (2025). Комітет з питань аграрної та земельної політики/[Committee on Agrarian and Land Policy]. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/258224.html.